

מו"ר הרב אברהם שפירא

ראש ישיבת "מרכז הרב"

דברי התעוררות*

דברי התעוררות ליום השנה לפטירת הרב יהודה חזני זצ"ל, ולפטירת הרבנים שנלב"ע בשנה האחרונה הרב אברהם רמר זצ"ל, הרב אהרן רמון זצ"ל, הרב יחזקאל דאום זצ"ל.

פתיחת ימי בין המצרים וחורבן ביהמ"ק מתחילה בגמ' (גיטין נה:) מדברי ר' יוחנן "מאי דכתיב; 'אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה? אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים...'. תוס' (ד"ה "אשרי...") מקשים, הרי פס' זה ד"אשרי אדם מפחד תמיד"... נאמר ביחס לדברי תורה, שיהא דואג שלא ישכח תלמודו? ומתמצים, שגם ענין קמצא ובר קמצא הוא דברי תורה, גם עניני צבור של כלל ישראל נחשבים כדברי תורה. יש ללמוד מענין זה, שקיימת תביעה על ראש הסנהדרין והיושבים שם שיהו אחראיים ובעלי החלטה, וכן תביעה על קמצא ובר קמצא שהיו צריכים לחשוש ממה שיכול לקרות. למרות שמדובר בבר קמצא הרשע, צריך היה לחשוש לכבוד האדם. כיון שהם לא פחדו - הם נכשלו. ביחוס. תנאים ואמוראים כתב שהתביעה על רבי זכריה בן אבקולס היא, שהוא היה צריך להחליט ולא לחשוש מפני מה ש"יאמרו..." (גמ' שם), שפירושו חשש לחילול ה', שכן כשנוגע הדבר לכלל ישראל וכבודה של תורה, אין לחשוש לפרטים קטנים יותר מדי, צריך ליטול את האחריות להיות קשה כברזל כת"ח שבא"י (תענית ד.) ולהחליט בוודאות.

יסוד זה שחודש בתוס', שגם סיפורם של קמצא ובר קמצא הוא חלק של התורה, הוא אותו ענין שמבואר בדברי ר' יצחק בריש ספר בראשית, "אר"י לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם... ומה טעם פתח בבראשית? משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים" (רש"י בראשית א, א). אין תחילתו של ספר בראשית ספורים בעלמא, אלא זו תורה, הידיעה שא"י שייכת לעם ישראל.

בין המצרים זהו זמן תוכחה. "ויקונן ירמיה על יאשיהו... ויתנום לחק על ישראל, והנם כתובים על הקינות" (דה"ב לה, כה). וכתב שם בתרגום: 'זיתנום לחוק', שבזמן שמקוננים על חורבן ביהמ"ק, צריך להזכיר מיתת צדיקים שהיא ג"כ חלק מחורבן ביהמ"ק, ואכן החת"ס היה אומר בימי בין המצרים הספדים על גדולי ישראל, וכפי שכתוב בפס' "זיתנום לחוק על ישראל".

איתא בשבת קו. "אחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה". המקור מובא בסדר עולם, שכשמת לוי בן יעקב, שהיה ממונה על לימוד התורה ורמב"ם פ"א מהל' ע"ז ה"ג, דאגה כל החבורה. מה פירושה של הדאגה? כותב הרמב"ם (פי"ג מהל' אבל הי"ב) "כל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים הרי זה אכזרי אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, ואחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה". מלשון הרמב"ם משתמע, שאמנם חיוב אבלות הוא על המשפחה, אבל הדאגה והחשבון נפש,

הם תכלית האבלות והם מוטלים גם על בני החבורה. יש לפשפש במעשים, ולא רק לומר מה יהיה. מה ענין מידת האכזריות להכא? הבטוי 'אכזרי' מופיע ברמב"ם בהל' תענית (פ"א ה"ג) שאם לא מתענים וזועקים בעת צרה "הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים". צריך להתעורר, לא להיות שווי נפש, צריך לדעת שקיימת תביעה לחשבון נפש מיוחד שבלעדיו, נדבקים במעשיהם הרעים, ואם לאו זוהי אכזריות.

איתא בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ח): "כד דמך ר' סימון בר זביד, עאל ר' ליא ואפטר עילוי ארבעה דברים תשמישו של אדם וכולן אם אבדו יש להן חליפין... אבל ת"ח שמת, מי מביא לנו חליפתו, מי מביא לנו תמורתו 'והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה ונעלמה מעיני כל חי'. א"ר לוי מה אם אחי יוסף על שמצאו מציאה יצא לבס דכתיב 'ויצא לבס', אנו שאבדנו את ר' סימון בר זביד על אחת כמה וכמה". מצינו כאן שני צדדים באבדן ת"ח. צד אחד, על החכמה - ת"ח בונה את עצמו, וכח היצירה שלו אין לו תמורה. צד שני, עשיית חשבון הנפש התמידי, שאיננו שווה נפש, וזהו שהוסיף ר' לוי אנו שאבדנו את ר' סימון בר זביד על אחת כמה וכמה. וזו גם כוונת הגמ' בגיטין (נו:): 'אשרי אדם מפחד תמיד' שזו הפתיחה לאגדות החורבן, זו התכלית של הלימוד מענין החורבן, עלינו לדעת שתובעים אותנו, ועלינו לעשות חשבון נפש. לא להתחס לכל דבר באופן מקרי, אלא, לראות את התביעה שנתבעת מאתנו בכל מקרה ומקרה. בפרשיות אלו (סוף במדבר, תחילת דברים) מוצאים אנו את שלושת עיקרי האמונה. שלושה קנינים הם (כמובא באבות ובמכילתא) תורה ישראל וא"י. "אלה הדברים..." (דברים א, א) פרש"י שמדובר בדברי תוכחה שסתמם ברמז. משה אומר לבנ"י בהמשך "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם, וידבר ה' אלי...", ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתיחד הדבור עם משה בלשון חבה פנים אל פנים, "ללמדך, שאין השכינה שורה על הנביאים, אלא בשביל ישראל" (רש"י שם). לכאורה משה בא להוכיחם וא"כ, מדוע הוא מציין את מעלתם הגדולה שהנבואה שורה בגללם, אלו דברי שבח ולא דברי כיבושין? מכאן למדים מהי תוכחה, מרע"ה מזכיר את המעלות הגדולות של כלל ישראל ובכך מוכיחם, שכן אם זו מדרגתם, צריכים הם לדון מה הם יכלו לעשות. וכן, מה הם היו צריכים לעשות. דברי שבח מביאים לחשבון נפש. כיון שבגלל מעלתם של ישראל ניתנת נבואה לנביאים, צריכים הם להיות ערבים ואחראיים למעשיהם יותר.

תוקפה של א"י מוזכר אף הוא בפרשיות אלו. "עלה רש" (דברים א, כא) זוהי מ"ע לדורות לעלות לא"י, לישוב בה לכובשה ולהחזיקה. אמונת א"י היא חלק של התורה. המרגלים מאסו בארץ חמדה, והתביעה מהם היא חוסר אמונה בא"י. הרמב"ן (במדבר י"ד, י"ז) מבאר מדוע משה רבינו אינו מזכיר זכות אבות כשהוא מתפלל על המרגלים, מפני שחטא המרגלים חמור מחטא העגל, שכן, בחטא המרגלים אין עומדת להם זכות אבות, כיון שהאבות אינם רוצים את המואסים בארץ חמדה. חוסר אמונה בא"י משא"כ בחטא העגל ולכן, דוקא שם משה רבינו הזכיר את האבות בתפילתו. כמ"כ, מחדש הרמב"ן (במדבר ל"ג, נ"ה) עה"פ; "והיו לשיכים בעיניכם" שאם תשלימו עם הגויים ותכנעו להם, הם ירמו אתכם, ילחמו בכם "ואני אגלה אתכם גלות שלמה". גלות היא חורבן כל העולמות כולם. חורבנה כ"כ גדול עד שהקב"ה כביכול מתחרט על שבראה כדברי חז"ל (סוכה נב:). עול של גלות הוא חורבן העם הארץ והתורה, כיון שגלו אין לך ביטול תורה גדול מזה. היום יש כאלו שעמדתם חלשה ביחס לא"י, וזה

עניין ששייך לבין המצרים, אותו פגם של אז. הקב"ה מקנא לא"י.
 "רק השמר לך... פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך... יום אשר עמדת לפני ה'
 אלוקיך בחרב..." (דברים ד, ט-י). אדם לומד לפני ה', בשותפות עם הקב"ה כביכול, וכן
 בפס' "בכל-המקום אשר אזכיר את שמי..." (שמות כ, כא) לא נאמר תזכיר אלא, אזכיר
 דלומדים תורה עם הקב"ה בשותפות כביכול. הגמ' בנדרים (פא.) אומרת שהארץ חרבה
 על עזבם את תורת, שלא ברכו בתורה תחילה. לא למדו תורה לפני ה', לא הבינו את
 מעלתה הגדולה שהעוסק בה כלומד כביכול עם הקב"ה. הר"ן קילס את פירושו של ר'
 יונה, דעסקו בתורה ובמצוות אלא, דהתורה היתה מצות אנשים מלומדה, ללא הכרה
 במעלתה וערכה הגדול.

"ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף..." (בראשית מו, כח) לוי היה האחראי ללמד תורה
 כמ"ש הרמב"ם בהל' ע"ז (פ"א ה"ג), שלוי נתמנה לראש ישיבה במצרים, ובכ"ז יעקב
 שלח את יהודה להקים ישיבה בגשן. ולמה לא שלח יעקב את לוי? הביאור הוא, כי
 יהודה היה נושא בעול, הערב הראשון בתורה היה יהודה. "אנוכי אערבנו" - ערב,
 ותכונת הערבות גדולה היא ביותר בארץ ישראל, כדברי חז"ל שנתחייבו בערבות
 לאחר שעברו את הירדן (סנהדרין מג:). ותכונת יהודה שהוא מכריע ע"י אחריות, ולכך
 הוא נשלח ע"י יעקב לתקן לו בית מדרש. זו התביעה מרבי זכריה בן אבקולס שיהא
 אחראי על הנעשה בכלל ישראל.

הגמ' בסנהדרין (מד.) אומרת "תחנונים ידבר רש' - זה משה, 'ועשיר יענה עזות' - זה
 יהושע". הרמ"ה שם מבאר שמשה רבינו. מסר נפשו לגמרי על כלל ישראל, כולו היה
 בטל כלפי כלל ישראל, ונתן כל מה שיש לו למענם. ונעשו מספר ניסים לישראל
 בגללו, לפיכך, חשש שמא נתמעטו זכויותיו, ודיבר בלשון רש, אך ליהושע עוד לא
 נעשו ניסים, לפיכך לא חשש וענה עזות. וכתב שם הרמ"ה, שמי שלא מפרש פירוש זה
 עתיד ליתן את הדין. מידת האחריות היא לתת את כל אשר לו לכלל ישראל, לשאת
 בעול לא בגמגום, בהחלטיות, בשלימות. הגמ' במו"ק (ו.) אומרת שצורבא דרבנן כל
 מילי דמתא עליה רמיא, הוא צריך לדעת את כל עניני העיר עקב גודל האחריות שלו.
 צריכים להיות תמיד ערים ואחראיים, קשים כברזל כשצריך, לעבוד במסירות
 ובהתמדה. זוהי התביעה של "אשרי אדם מפחד תמיד".

נלקחו מאתנו ארבעה ת"ח מגידולי ישיבתינו, ר' יהודה, ר' אברהם, ר' אהרן ור'
 יחזקאל, אנשי אמונה ותורה, ת"ח שבא"י שמנעימים זה לזה, בעלי שלימות בללמוד,
 בללמד, בעלי שלימות בעשיה, בנחישות, נעימים זה לזה ומאידך גיסא, קשים כברזל
 וכגמ' בתענית ד. ובטו"א שם) שהשפיעו בשלושת הענינים של תורה וישראל וא"י.
 אחריותם הגדולה הגיעה עד כדי מסירות נפש גדולה, קשה לנו מאד, וכואב מאד
 אפילו בהזכרת שמותם. אנו רואים כולנו שהשאירו חלל ריק. הם היו דוגמא כיצד
 להיות נעימים וקשים כברזל, וע"ז תדאג כל החבורה, עלינו לחשוב כיצד אפשר
 להשלים את החלל. נתפלל לה' שזכותם תגן על כל החבורה, ועל כל משפחותיהם ועל
 כל כלל ישראל, לראות יחד בנחמת ציון וירושלים בב"א.

מו"ר הרב שאול ישראל
ראש ישיבת "מרכז הרב"

דברי התעוררות*

"ואנו ואבלו פתחיה" ישנה מציאות של אנינות ואבלות יחדיו. עודינו מצויים בשנת האבלות של הרב יהודה חזני זצ"ל, והנה באה עלינו מכה נוספת, שמועה טריה בפטירתו של הרב יחזקאל דאום זצ"ל שעתה הם ימי האנינות שלו. צירופם של שתי המכות הללו מצטרף לשברון לב גדול.

נתכנסנו לתת כבוד לרבי יהודה חזני זצ"ל, איש החזון ומסירות הנפש לרגל יום השנה לפטירתו, ובתוך שלושים לרב יחזקאל דאום זצ"ל אף הוא עם חזון נרחב ומסירות נפש גדולה, ובתוך שנה לפטירת עוד שנים מגדולי מרביצי התורה ברבים ה"ה הרב אברהם רמר זצ"ל והרב אהרן רמון זצ"ל. "כל שעריה שוממין" (איכה א, ד) - נשתוממו מאיתנו בשנה זו שערים המצוינים בהלכה.

"כל רודפיה השיגוה בין המצרים" (איכה א, ג). בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות, ובתשעה באב מאסו המרגלים בארץ חמדה (תענית כו): קיים קשר בין המאורעות, לולא שבירת הלוחות בי"ז בתמוז, לא היתה שכחת התורה מצויה, העם היו תחת הרושם החי של מתן תורה ולא היו מגיעים למאיסה בארץ חמדה.

הגמ' בנדרים (פא.) מוסרת לנו על השאלה שנשאלה לחכמים לנביאים ולמלאכי השרת - על מה אבדה הארץ, ולא פירשוה, עד שפירשה הקב"ה בעצמו, על עזבם את תורתו - שלא ברכו בתורה תחילה. שאלת הגמ' איננה על מה נגזלה הארץ, בשל מה נכבשה ונחרבה הארץ, אלא, על מה אבדה, הדברים מתבארים ע"פ תוס' המחלקים בין אונס קרוב לגניבה דאדם פטור, לאונס קרוב לאבידה דאדם חייב (ב"ק כז: תוד"ה "ושמואל אמר..."), שכן אונס של אבידה קרוב הוא לפשיעה. אף אבידת הארץ קרובה היא לפשיעה, זה אומר לנו כי קדם לחורבן רקבון פנימי של העם, שנאת חינוס, אי הבנה הדדית, חתירת אחד תחת אושיותיו של השני - ע"ז אבדה הארץ. החורבנות החלו מהחורבן הפנימי, כשהאחד מכריז אני וסייעתי משלים פלוני וסייעתו אינו משלים (סנהדרין כו). זו מציאות של אבדה שהיא גובלת עד פשיעה ומאז, יצאה שכינה מביהמ"ק, והאויבים רק בנין שרוף שרפו. "טבעו בארץ שעריה" (איכה ב, ט) ולכן, באו בה פריצים וחללוה. החורבן הפנימי של שערים המצוינים בהלכה הטובעים בארץ, הוא הוא הגורם. כשהכח האלוקי של "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" אינו באיתנו, מתחיל החורבן. אי ההבנה שעם ישראל שונה מכל העמים, "אשר בחר בנו מכל העמים", ולכן אנו אחראים לאחרים יותר מהשאר - גורמת לחורבן. המל"מ מביא בדרשותיו שאם הלוחות הראשונות לא היו נשברות, ומשה היה מכניס את ישראל לארץ לא היתה א"י נחרבת, כיון שהלוחות מלמדות על ערך עם ישראל וארץ ישראל, ואם שייכים לזה, שייכים לא"י. אי ההבנה היא הגורמת ל"כל אויביה השיגוה בין המצרים".

כל הארבעה זצ"ל, היו אנשי חזון, ובראש ובראשונה הרב יהודה חזני זצ"ל שהיום יום

השנה לפטירתו. איש החזון, כל דבר שלקח על עצמו, לקחו מתוך הרוח הגדולה "איש אשר רוח בו" ומתוך הרוח הזו פעל במסירות נפש. החזון של א"י, ועם ישראל בתיקונו ובמילואו המריצו. אחרון חזונותיו, העלאת עצמות הקדושים מעיר מולדת הוריו, להתרומם בעצמו ולרומם את האחרים עמו. זה הדבר אשר חסר לנו ביום זה.

כשאין חזון, כשהערכת המציאות נובעת מהצד הריאלי שלה, הצד החולי והעכשווי שבה, מתעוררות ספקולציות מחלישות ומייאשות, פחדים מהגויים והתרפסות כלפם. אך, עלינו להבין שכל מציאותו של עם ישראל מכוונת בהשגחה עליונה. "אם תלכו עמי בקרי... והלכתי עמכם בחמת קרי" - אין מקריות בעולם, הכל מושגח. מכוחה של ההשגחה יכולים אנו לעמוד בתוקף על שלימות א"י, ומסולקות המחשבות של החרדה והפחד מהגויים. כשיודעים מה כוחה של כנס"י, וכשרואים את הניסים הגדולים שעשה עמנו הקב"ה בדור האחרון, ובמלחמת ששת הימים בפרט, שא"י שבה אלינו באופן מפתיע, בבת אחת, ללא הכנה מוקדמת אז מגיעים למצב של "ויראו ממך".

לצערינו, רואים אנו עתה חזיונות מדאיבים, קיים פירוד מסוים בעם, בממשלה קיימת תחרותיות מסוימת בין אחד לשני, ויש ההולכים לתוניס להפגש עם רב המרצחים - זה מראה על חולשה נוראה. מלחמה זו מתוך כנס"י, מתוך ממשלת ישראל היא ממהלכי הבורא, ששגבו מהבנתינו, אך סמוכים ובטוחים אנו שרווח והצלה יעמוד ליהודים מכל מקום. שנאת האחים הנוראה שקיימת כנגד הצבור החרדי, והפירושים בתוך הציבור הדתי, שעדיין השלום בין פלגיו רחוק, הם שגרמו לאובדן הארץ. על מה אבדה הארץ - על פירוד ושנאה. לרב יהודה חזני זצ"ל היה הכח המאחד והמלכד את ההמונים, הוא הצליח לגרוף המונים ולבטא על ידם את חוזק אמונתנו בא"י. עתה, נלקח ממנו כח זה, וחבל על דאבדון.

בקינת דוד על שאול ויהונתן (שמ"ב א, יז ואילך) מצינו שלושה ביטויים, שאחד חריף ממשנהו. "איך נפלו גבורים", "איך נפלו גבורים בתוך המלחמה", "איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה". השאלה הראשונה, מביעה חרדה, כיצד נפלו שאול ויהונתן שהיו גבורים אמיתיים. כשהם נגשו למלחמה הם ידעו שהיא אבודה ואעפ"כ מילאו חובתם בכבוד, כיצד נלקחה רוח אלוקים מקרבם והם לא חזו זאת? וכן, השאלה היא לגבי המשפחה, כיצד היא תמשיך את החיים בגבורה ובעוז. אך, השאלה השניה איננה על יחיד ומשפחה, אלא על כלל ישראל. בתוך מלחמה, מה זאת עשה ה' לנו!!! קיימים חשבונות פרטיים, שא-ל דעות יודעם, אך, בתוך המלחמה כשכלל ישראל עלול להתפרד כפי שהיה לאחר מכן בגלות בני גד וראובן, מה חרי האף הגדול הזה? השאלה השלישית המצטרפת והמכבידה עוד יותר היא כי יחד עמהם גם "ויאבדו כלי מלחמה", שנוצרו בימי שאול. בזמן פלישתים לא היה כידון וחנית בא"י, ובזמן שאול יצרום, והנה עתה אובדים כלי המלחמה, לא רק המבצע נעלם, אלא גם כל המבנה הצבאי נעלם יחד עמהם.

התשובה המתבקשת "השיבינו ה' אליך ונשובה", קשה לנו לעורר את עצמינו ואת הכלל כולו, הציבור בחלקו, מתנכל לחינוך והכרה יהודית, לשיבות בא"י, פירוד פנימי. לו היינו מתאחדים, אזי הגויים שמסביבינו היו נמסים כדונג מפני ה', אך הפירוד בתוכינו הוא הגורם לצרות, וכיון שקשה לנו אנו מתפללים השיבינו ה' - שהקב"ה ישלח לנו כוחות, לשמור על שלימות ארץ ישראל בתנאים אלו, ואיחוד עם ישראל, וזכות הקרבנות תעמוד לעם ישראל והקב"ה ירפא את שבר המשפחות, וכוחות הקדושה שהתגלו באלו האברכים הקדושים שהלכו בדמי ימיהם, יעמדו לנו ולכלל כולו לזכות ל"השיבינו ה' אליך ונשובה, חדש ימינו כקדם".

בן ציון רמון

לע"נ רבותינו

הרב יהודה חזני

הרב אברהם רמר

אמו"ר הרב אהרן רמון הכ"מ

הרב יחזקאל דאום

זמן מידת הדין

אחד מבני החבורה שמת תדאג כל החבורה.

רש"י: יש לדאוג הואיל ושלטה מדת הדין...

(שבת קו:)

בסדר החיים של העולם נתון הוא בתוך גלגל הזמן, והאדם וההווה כולה חווים מצבים ומעמדים שונים לפי סדר הזמנים, זמני שמחה וזמני עצב, זמני התבודדות וזמני חיבוריות, זמנים מיוחדים וזמנים סתמיים, ובתוך מעגל השנה הנפלא הזה יש לנו גם זמן מיוחד - זמן דין! זמן דין זה מופיע במעבר שבין שנה לשנה, במעבר שבין מעגל למעגל כמסיים וכמתחיל גם יחד. והדין נורא הוא ותובע הוא חשבון תובע הוא סיכום של מחשבות רצונות ומעשים של תקופה שלמה. אולם מה הוא עומק המשמעות של זמן דין זה? מלמדים אותנו חז"ל סוד נפלא. "דרשו ה' בהמצאו, קראהו בהיותו קרוב - אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים".

עיקרם של ימי ראשית השנה ענינם, קרבת אלוקים אדירה, קרבת כל המציאות וקרבת כל יחיד ויחיד, וההמצאות בארמונו של מלך בקרבה כ"כ הרי היא מבלטת את כל הפער בין כל מה שרכש אדם בנפשו ע"י כל מעשיו ופעולותיו במשך השנה החולפת לבין כל מה שהיה יכול וצריך להיוצר אצל האדם במשך אותו הזמן. אין הדין חיצוני הוא אל האדם אלא דין פנימי עצמי של כל יחיד ונשמתו. אולם הוסיפו חז"ל ולמדונו שיכול אדם "לנצל" את ההמצאות בארמון ולקפוץ על המלך ולאוחזו בלא הרפיה, יכול אדם לקפוץ אל מעבר למדרגתו מעבר למעמד נפשו שצבר במשך השנה. יכול הוא לדלג ולעשות תשובה - "דרשו ה' בהמצאו קראהו בהיותו קרוב".

זכות נפלאה היא הזכות לשוב אל ה', אולם גם חובה היא אם היית בארמונו של מלך ויצאת בינוני כשם שנכנסת, הרי זו רשעות ואינך זכאי להמשך חיות.

כך הוא בסיומה של כל שנה ושנה וכך הוא גם בסיומה של תקופה רחבה יותר ועאכו"כ שכך הוא בסיומה של תקופת החיים שבתוך הגוף. האדם נתבע לתת דין וחשבון על מה שעשה ויצר בחייו בעוה"ז והדין וחשבון פנימי עצמי הוא כבכל שנה ושנה. (אלא שאורך הזמן בארמונו של המלך כיחידות בזמן של התקופה המסתימת שבוע לשנה שנה לחיים) והדין מתוך קרבת אלוקים הוא נעשה מתוך התעלות הנשמה אל מעל המגבלות והמחיצות המפרידות.

ולא רק לנפטר זהו סיום תקופה אלא אף למשפחתו ולכל החבורה הקשורה בקשרי חיים עימו. וא"כ מידת הדין שלטת כל אותה שנה וקרבת אלוקים מיוחדת כרוכה עימה בחוברת ועד כדי כך גדולה היא קרבת אלוקים עד שלבניו [שקשר חייהם אל אביהם הגדול מכולם] יש יכולת לקדש שמו ברבים, יש יכולת להיות שליחין של הצבור

בפניתו אל אלקיו ואף לעלות את הצבור כולו לבקשה שיהא שמה רבא מבורך. וע"כ אחד מבלי חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה, תדאג מן הפורענות ותדאג מן הדין מקרבת אלוקים מופלאה ומיוחדת. תדאג שלא תכשל בזמן ההמצאות בארמונו של מלך ושתשכיל לנצל את האפשרות לדלג אל המלך ולאחוז בקרבתו ולרומם יחד עימה את הנפטר. נשתדל ונתאמץ כולנו יחד עד להתקיימות המלאה שיהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים!